

Emil TOKARZ (Bielsko-Biala)

Akademia Techniczno-Humanistyczna

UDK 811.163.4'26(497.16)

JĘZYK CZARNOGÓRSKI W DZISIEJSZEJ RZECZYWISTOŚCI JĘZYKOWEGO ZRÓŻNICOWANIA POŁUDNIOWEJ SŁOWIAŃSZCZYZNY

Raznolikost unutar regije južnoslovenskijeh jezika nije novi fenomen. U praksi, iz perspektive prije nekoliko godina to nije prouzrokovalo ozbiljne probleme u komunikaciji. Jezički predstavnici se lagano navikavaju na inovacije koje potiču iz prekretničkih perioda, iz nejednakoga rasta civilizacije i munjevitijeh socijalnih promjena. Kao rezultat, novi izazovi koje postavlja sadašnjica otimaju efikasniju transformaciju tih jezika, koja se zasniva na simultanome otvaranju ka globalizaciji (širenje elektronskih medija, masovne migracije i sl.) đe čovjek treba da se koncentriše na savremeni izraz sopstvene tradicije, simbola i najnovijih problema. Svoj identitet se mora iznova definisati. Crnogorski jezik, koji je od 19. X. 2007. godišta postao zvanični, službeni jezik Crnogoraca je takođe podvrgnut takvijem faktorima.

Zmierzch XX wieku przyniósł nowe, dotychczas nieosiągalne, możliwości Słowianom. W wielowiekowej historii słowiańskich narodów, a zwłaszcza języków i organizacji społeczno-politycznych, nie było tak dogodnego okresu, w którym zrealizowały się właściwie wszystkie ich pragnienia i marzenia.

Upadek totalitarnych systemów politycznych faszyzmu, a później

komunizmu z jednej strony i integracja najbogatszych, demokratycznych narodów zachodnioeuropejskich, w ramach struktur Unii Europejskiej, z drugiej, zachwiały istniejący po II wojnie światowej pojałtański porządek. Równoczesność tych procesów spowodowała natychmiastową realizację tendencji tożsamościowych, które chciano usankcjonować jasnym statusem ustrojowym w europejskich strukturach politycznych. Wprawdzie po upadku faszyzmu większość narodów słowiańskich znalazła się w zasięgu, w jakimś sensie zróżnicowanych, ale totalitarnych, systemów komunistycznych, posiadając, często teoretycznie, możliwości własnego rozwoju, praktycznie była podporządkowana konkretnej ideologii. Zmuszało to do stosowania określonej polityki, w tym i językowej, dając znacznej części z nich, nierówne szanse. Żyjąc w strukturach wielonarodowych były one podporządkowane ideologii tzw. internacjonalizmu preferującej jeden, silniejszy naród i co za tym idzie jeden język, pełniący funkcję ponadnarodowego środka komunikacji, nie uwzględniając w dostatecznym stopniu potrzeby tożsamościowe pozostałych narodów czy grup etnicznych. Powstanie nowych organizmów społeczno-politycznych po upadku komunizmu, w miejsce starych systemów, wytworzyło m. in. nową sytuację komunikacyjną, mającą zdecydowany wpływ na status współczesnych języków słowiańskich XXI wieku..

W czasie, kiedy najbogatsze kraje Zachodniej Europy forsowały ideę ponadnarodowej integracji, łącząc się w struktury Unii Europejskiej, słowiańskie narody pośpiesznie finalizowały procesy odwrotne, tworząc, czasami w ekstremalnych warunkach (wojna domowa na Bałkanach w latach 90-tych XX wieku), nowe struktury unitarne, gdzie język narodowy, kultura czy nawet wyznanie stanowiły ważny element dezintegracyjny.

Większość narodów słowiańskich w międzynarodowych relacjach wywalczyły sobie status prawnego subiekta, a ich narodowe języki nieomalże automatycznie stały się oficjalnymi, państwowymi standardami. 3 czerwca 2006 r. (proklamowanie przez parlament niepodległości Czarnogóry) słowiański świat właściwie zakończył, trwający kilkanaście lat, proces dezintegracyjny, choć w międzyczasie poszczególne państwa starały się, i do tej pory starają się, wstąpić do struktur Unii Europejskiej. Być może taka kolejność w formułowaniu się nowej sytuacji społeczno-politycznej w Europie była przyczyną nie najlepszych skojarzeń Słowian dotyczących byłych form federacyjnych.

Południowosłowiański obszar językowy zawsze stanowił mozaikę językową i polityczną. Na fali przebudzenia narodowego uświadomiono sobie o potrzebie wspólnoty południowych Słowian, w tym i językowej. Ostatecznie jedynie Bułgarzy, Macedończycy, Słoweńcy, Gradišćaniańscy i Molizańscy Chorwaci konsekwentnie zachowali własne języki. Pozostali, po licznych próbach, w 1850 roku wynegocjowali językową unifikację, dokonując wprowadzenie w miarę ujednoczonego modelu wspólnego języka, który miał być środkiem komunikacji między narodowo i socjokulturowo różnymi środowiskami. Języki rodzime zostały zmarginalizowane, a elementy ich starano się włączyć w system języka urzędowego. Zbliżona struktura gramatyczna i leksykalna lokalnych języków w znacznym stopniu ułatwiała ustalenie nowego lingwistycznego modelu z politycznym zabarwieniem.¹ Inne narody, narodowości i grupy etniczne, które na obszarze jugosłowiańskim określało się w granicach od 14 do 27² po powstaniu Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, a potem w dawnych Jugosławiach w komunikacji państwowej były zmuszone posługiwać się najczęściej językiem serbsko-chorwackim. Język ten z biegiem lat stał się najbardziej powszechnym środkiem komunikacji, oficjalnych wystąpień państwowych w federacji, wyłącznym językiem wojskowym w armii jugosłowiańskiej, a nawet w większości mass mediów. Wokół tego języka dochodziło do licznych ideologicznych i politycznych konfliktów, które zaostrzały i tak napiętą sytuację społeczno-polityczną. Spory dotyczyły alfabetu, odmian, wariantów, a nawet samej nazwy języka³. Wprawdzie nowe konstytucje (np.: *Ustav SFRJ* z 21. II 1974) starały się nie precyzować języka państwowego federacji, lecz również praktycznie nie gwarantowały równoprawności języków narodów i narodowości. W tej sytuacji język serbsko-chorwacki stawał się standardem typu *lingua communis*. Liczyła się tu bowiem przede wszystkim dominacja polityczna i ilościowa jego użytkowników z biegiem lat przybierająca poważniejsze rozmiary.

W krąg językowych dyskusji zostali wciągnięci również, będący we wspólnym organizmie politycznym, Macedończycy i Słoweńcy, korzystający w niektórych sektorach działalności społecznej, ze wspólnego języka (np. w wojsku).

---

¹ Por.: S. Babić, 1990, s. 319.

² S. Vukmanović, 1990, s. 75-77; B. Tošović, 1990, s. 58

³ A. Spagińska-Pruszk, 1997, s. 11-12.

Tymczasem osłabienie systemu komunistycznego, powstanie w Polsce *Solidarności*, zburzenie muru berlińskiego i zjednoczenie Niemiec, a w końcu upadek komunistycznego imperium *Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich* zmieniło zasadniczo polityczny obraz Europy. W Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii poszczególne republiki zaczęły powoli, ale systematycznie kwestionować istniejącą koncepcję struktury federalistycznej państwa i to na różnych poziomach. Rozwiązania proponowane i stosowane przez jugosłowiańską armię, oprócz zniszczeń, licznych ofiar i nienawiści, nie przyniosły żadnych sensownych zmian. W konsekwencji istniejąca do tej pory południowosłowiańska federacja rozpadła się na unitarne państwa, gdzie język rodzimy stał się oficjalnym środkiem komunikacji we wszystkich sferach życia społecznego (por. języki bośniacki, chorwacki, słoweński, serbski, macedoński i od 19. 10. 2007 r. czarnogórski)⁴.

Zasadnicze zmiany w istniejących systemach językowych doprowadziły do powstania nowych standardów językowych, które w konsekwencji zostały uznane za języki urzędowe nowopowstałych państw. Języki, które na tym terenie stanowiły element politycznej walki, w relatywnie krótkim czasie zaczęły ulegać znacznym przeobrażeniom wewnętrznym, pogłębiając zróżnicowanie w procesie społecznego porozumiewania się. Nagle powstało zapotrzebowanie społeczne wprowadzania rozmaitych zmian, które powodowałyby zauważalne różnice między bliskimi sobie językami. Zintensyfikowanie tego typu zjawisk spowodowane były niewątpliwie złymi doświadczeniami z przeszłości, szczególnie wojennymi, oraz wyrazem samodzielności w każdym zakresie życia codziennego.⁵ Ogólnounijne tendencje globalizacyjne zostały wśród Słowian południowych zastąpione tendencjami glocalizacyjnymi. Ostrożność przed jakiegokolwiek unifikacją i gwarancja dla własnej tożsamości każdego z narodów, wynikająca z ich odrębnych czynników geokulturowych, historycznych, cywilizacyjnych, socjologicznych, psychologicznych, językowych, itp. jest realizacją koncepcji wielokulturowości opartej na geokulturowej uniwersalizacji elementu lokalnego w perspektywie wspólnoty europejskiej.⁶ Język,

---

⁴ Zrównanie w nowej Konstytucji Czarnogóry języka czarnogórskiego z serbskim i innymi językami używanymi w Republice.

⁵ Por.: E. Tokarz, 2004.

⁶ R. Robertson, 1995.

literatura i sztuka są istotnymi komponentami wielokulturowości jako działania wartościotwórcze i wartości same w sobie. W ten sposób została przeciwstawiona globalizacji, ciężącej w kierunku unifikacji, globalizacja – oparta na uniwersalizacji elementów lokalnych, której centrum stanowi człowiek rozstrzygający o sobie i o wspólnocie ziemi najbliższej, następnie o wspólnocie narodu, a w końcu o wspólnocie narodów.⁷

Zmiany społeczno-polityczne, szczególnie na przełomie XX i XXI w., zintensyfikowały procesy uniwersalizacji, standaryzacji, demokratyzacji, liberalizacji, wulgaryzacji, amerykańizacji, itp., które zaczęły wywierać znaczący wpływ na język. Zostały przewartościowane dotychczasowe priorytety w tym zakresie, preferowanie np. etnicznego pluralizmu w polityce unijnej⁸, zauważa się stosunkowo znaczną dynamikę zmian językowych (młodsze generacje nie akceptują istniejącej normy, która za bardzo krępuje ich potrzeby i pragnienia⁹, powszechność posługiwania się elektronicznymi środkami komunikacji stan taki pogłębia. Oficjalny współczesny standard językowy, będący jednym z ważniejszych elementów tożsamości narodowej, stał się przedmiotem żaźartej dyskusji oraz widocznej polityki państwowej (próbuje się wprowadzać prawne sankcje dyscyplinujące użytkowników języka, powstają w ramach odpowiednich ministerstw urzędy państwowe odpowiedzialne za politykę językową, zintensyfikowane zostały prace językoznawców w zakresie ortopedii, powstały nowe elektroniczne publikacje leksykograficzne, itd.).

Tendencje globalizacyjne w języku są najbardziej widoczne w leksyce, gdzie najłatwiej jest, często instytucjonalnie, wprowadzać znaczące korekty czy zmiany. Szybkie przeobrażenia cywilizacyjne w świecie wymuszały dostosowanie języków lokalnych do nowych sytuacji rozwojowych, co również było okazją do określenia w nich nowych tendencji rozwojowych. Dotychczasowe (np. puryzm) zmieniły swoją intensywność i zakres. Leksyka w językach południowosłowiańskich jest szczególnym działem, który od wieków stanowił najbardziej wdzięczne tworzywo podatne na rozmaite eksperymenty. Zaś ich systemy leksykalne posiadają od dawna wypracowany model, w którym istnieje wielość równoległych sobie identycznych lub podobnych semantycznie leksemów.

⁷ B. Tokarz, 2003.

⁸ I. Štrukelj, 1998

⁹ M. Jesenšek, 2001

Najbardziej stabilną sytuację w zakresie leksyki wykazują obecnie języki nie będące w bezpośrednim kręgu byłego języka serbsko-chorwackiego, por. bułgarski i macedoński na wschodzie i słoweński na zachodzie. Niewątpliwie język serbski, ze względu na swój status wykazuje generalnie zbliżone tendencje na pełnioną funkcję w minionych systemach społeczno-politycznych, gdzie pozycja i działalność Serbów w dawnych Jugosławiach miała charakter unifikacyjny. Najmniej zaś języki bośniacki, chorwacki i czarnogórski.

Język czarnogórski jest najmłodszym standardem normowanym przez ostatnich kilka lat, wzmocniony przez akty prawne z 19. 10. 2007 roku (por. choćby *Konstytucję Republiki Czarnogóry*). Wspomniana *Konstytucja* stawia go na równi z innymi językami, którymi mieszkańcy Republiki Czarnogóry posługują się w życiu codziennym.¹⁰ U coraz to większej części mieszkańców Czarnogóry występuje wyraźne przekonanie o ścisłym powiązaniu tożsamości narodowej z językiem. Wszyscy z nich bowiem uważają, że należy go kultywować, w dalszym ciągu rozwijać i dostosowywać do nowych potrzeb i wyzwań nowych czasów¹¹.

Zróżnicowanie południowosłowiańskiego obszaru językowego nie jest zjawiskiem nowym w Europie¹² i to ostatnie, z perspektywy kilkunastu lat, nie spowodowało poważniejszych zakłóceń komunikacyjnych. Użytkownicy języka powoli przyzwyczajają się do wprowadzanych innowacji, które są konsekwencją czasów przełomu, niespotykanego tempa rozwoju cywilizacyjnego i burzliwych zmian społecznych. Nowe wyzwania stawiane przez współczesność wymuszają bowiem skuteczniejszą ich transformację, polegającą na jednoczesnym otwieraniu się na globalizację (ekspansja mediów elektronicznych, masowe migracje, itd.) i lokalizację, gdzie winno koncentrować się na nowoczesnym wyrażaniu własnych tradycji, symboli i aktualnych problemów oraz definiować na nowo swoje tożsamości.¹³

---

¹⁰ *Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski, a u službenoj upotrebi su srpski, hrvatski, bosanski i albanski.*

¹¹ Por.: V. P. Nikčević, 1993, 1997 oraz 2001.

¹² Podobne zjawiska w przeszłości odnotowywano np. wśród języków skandynawskich, por. S. Mønnesland, 2005.

¹³ A. Appadurai, 1996.

Emil TOKARZ

**THE MONTENEGRIN LANGUAGE IN THE PRESENT REALITY
OF LANGUAGE DIVERSIFICATION AMONG THE
SOUTHERN SLAVIC POPULATIONS**

Summary

Diversification within the South Slavic language region is not a new phenomenon. In practice, from the perspective of a dozen or so recent years, it has not caused serious communication problems. The users of the languages are slowly getting used to the innovations, which result from the period of the turn, from unparalleled pace of growth of the civilization and stormy social changes. As a result, new challenges set by the present time extort more efficient transformation of those languages, which is based on simultaneous opening to globalization (expansion of electronic media, mass migrations, etc.) and to localization, in which one should concentrate on the contemporary expression of own traditions, of symbols and up-to-date problems. One should also define one's identities anew. The Montenegrin language, which since the 19th October 2007 has been the official formal Language of Montenegrans, is also submitted to such factors.

Literatura

Appadurai A. (1996), *Modernity at Large. Cultural Dimension of Globalization*. University of Minnesota Press. Minneapolis – London.

Babić S. (1990), *Za rastavu politike i lingvistike*. Hrvatski jezik u političkom vrtlogu. Zagreb.

Brom P. (2007), *Czarnogórski standard wobec różnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*. Wyd. Naukowe ATH. Bielsko-Białą 2007.

Jesenšek M. (2001), *Slovenščina danes*. Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku. Red. E. Tokarz. Katowice, 169- 178.

S. Mønnesland, 2005, *Crnogorski standardni jezik i njegov odnos prema ostalim srednjojužnoslovenskim jezicima*. Institut za crnogorski

jezik i jezikoslovje. Red. V. P. Nikčević. Cetinje, s. 69-73.

Nikčević V. (1993), *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*. T. II (Od artikulacije govora do 1360.godine). Matica crnogorska. Cetinje.

Nikčević V. (1997), *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*. T. II (od 1360. do 1995 godine). Matica crnogorska. Cetinje.

Nikčević V. P. (2001), *Gramatika crnogorskog jezika*. Dukljanska Akademija Nauka i umjetnosti. Podgorica.

Roberstson R. (1995), *Glokalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*. London.

Spagińska-Pruszek A. (1997), *Sytuacja językowa bylej Jugosławii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.

Štrukelj I. (1998), *Transnacionalne integracije, jezikovna politika in načrtovanje jezika*. Jezik za danes in jutri. Ljubljana, 19-34.

Tokarz B. (2003), *Slovenski kulturni trikotnik*. Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo. Ur. M. Jesenšek. Slavistično društvo Slovenije. Ljubljana, s. 243-249.

Tokarz E. (2004), *Zróżnicowanie językowe Słowiańszczyzny w kontekście integracji Unii Europejskiej*. Idee wspólnotowe Słowiańszczyzny. Red. A. W. Mikołajczak, W. Szulc, B. Zieliński. Poznań, s.199-204.

Tošović B. (1990), *Poredbena sociolingvistička paradigma jugoslovensko-sovjetske jezičke situacije*. Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama. Sarajevo.

Vukmanović S. (1990), *Srpskohrvatski standardni jezik, njegova komunikacijska funkcija i varijantske specifičnosti*. Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama. Sarajevo.